

Som et eksempel på opbygningen af værkets enkelte afsnit skal jeg kort skitsere indledningskapitlet vedr. Ruslands historiske geografi, som bærer den noget pompøse titel: Die geographischen Gegebenheiten Russlands in ihrem historischen Beziehungsgeflecht. Kapitlet er skrevet af Carsten Goehrke, Zürich, der tidligere har gjort sig bemærket med sit studie over ødegårdsproblematikken i middelalderens Rusland: Die Wüstungen in der Moskauer Rus'. Goehrke indleder kapitlet med en kommenteret bibliografi over de vigtigste arbejdsrelskaber, f. eks. geografiske ordbøger, fremstillingen af Ruslands historiske geografi, oversigter over den historiske kartografi m.v. Derefter gives bl. a. en redegørelse for udviklingen inden for den historiske geografi i Rusland og Sovjetunionen som disciplin betragtet. I de følgende underafsnit beskriver Goehrke det russiske landskab i dets historiske forløb – både som natur- og kulturlandskab, og endelig gives der en ekskurs over de geografiske forudsætnings betydning for Ruslands historie. Fremstillingen er ledsaget af fem farvelagte kort og af noter; efter hvert underafsnit findes der en litteraturfortegnelse netop til dette afsnit. Den refererede litteratur har ingen sproglige barrierer, men størsteparten er på russisk, tysk og engelsk – og de russiske titler bringes tillige i en tysk oversættelse. På relativt få sider – i alt 65 – lykkes det Carsten Goehrke at give læseren et klart overblik over, hvor langt »østlig« og »vestlig« forskning har bragt os inden for Ruslands historiske geografi.

Knud Rasmussen

Gillian Fellows Jensen: Scandinavian Settlement Names in the East Midlands. Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning, nr. 16. Kbh., i kommission hos Akademisk Forlag 1978. 406 sider.

Da Gillian Fellows Jensen i sin doktordisputats, *Scandinavian Personal Names in Lincolnshire and Yorkshire*, og siden, i 1972, i *Scandinavian Settlement Names in Yorkshire*, fremlagde sit rige materiale om de nordiske personnavne og dermed tegnede et billede af vikingernes bosættelse i den nordlige del af det erobrede Danelagen, kunde man opfatte denne betydelige indsats som et første heldigt skridt mod et slutmål: en fuld kortlæggelse af stednavnestoffet i Danelagen for på grundlag af dette at tegne et helhedsbillede af vikingebosættelsen i det hele område. Det er dr. Fellows Jensens fortsatte studier, der nu foreligger i hendes nye store bog.

Dette nye arbejde samler sig om bebyggelsesnavnene i the East Midlands, der geografisk omfatter Lincolnshire i øst mellem the Humber og the Wash og mod vest videre grevskaberne Nottingham, Derby, Leicester, Rutland og Northampton. Det er bebyggelsesnavnene, undersøgelsen samler sig om, mens marknavnene (s. 294 ff.) stort set falder udenfor, eftersom udforskning af denne navnegruppe endnu står ved en begyndelse og ikke dækker noget større område i terrænet. Dog har Kristian Hald kunnet vise, at landsbyen Benniworth i Lindseys sydlige riding med sit gamle engelske navn er blevet overtaget af en dansktalende befolkning, der tidligt gav byens marker rent skandinaviske navne eller også fordanskede gamle engelske marknavne.

Bogen indledes med en kort redegørelse for de historiske begivenheder, der førte til den nordiske, hvilket for det her behandlede område vil sige næsten udelukkende danske, bosættelse, da kun et mindre antal Normanby'er o. lign. kan tolkes som udtryk for norsk nationalitet. Efter den angelsaxiske krønike for 865 indledtes angrebet af en stor hær, som først erobrer York; siden deler den sig og besætter the Midlands samt East-Anglia. I nord deler i 876 Halfdan landet mellem sine folk til dyrkning af jorden. Ved 886 sluttede kong Alfred den aftale med kong Guthrum af East-Anglia, som lagde grænsen fast mellem Danelagen og England. Den nye stats mænd blev snart ved kraftig modstand under

kong Edward, Alfreds søn, tvunget i defensiven og måtte ved 920 anerkende Edward »som deres herre«. Danelagen fik da efter circa halvtreds års selvstændighed en krankere skæbne som stat end den normanniske lensstat, der hævdede sin selvstændighed til 1204 og gennem sin rige litteratur trådte varigere ind i historien end tilfældet blev det med det nordiske Danelagen.

Dog varede den nordiske indflydelse i Danelagen ved en tid ud over selvstændighedsperioden, eftersom det nordiske aristokrati under engelsk overherredømme, men under egne love, beholdt en vis udøvelse af sine rettigheder. Dr. Fellows Jensen fremsætter det imidlertid som en these, at de fleste af den nordiske bosættelses stednavne blev fæstnet i den tidlige periode, under det danske styre.

Flertallet af områdets stednavne er optaget fra Domesday Book fra 1087, enkelte dog fra endnu ældre kilder, ligesom forfatteren har udtaget yderligere stof fra senere kilder som the Lindsey Survey og tilsvarende fra andre grevskaber, ligesom hun naturligvis støtter sig til den foreliggende engelske stednavnelitteratur og kolleger som E. Ekwall, Kenneth Cameron og Peter Sawyer. De behandlede navne er ikke blot de rent nordiske, men også hybride eller blandede navne, såvel som de oprindelig engelske, der blev underkastet dansk påvirkning gennem det danske sprogokabular. I kapitlerne II og III behandles henholdsvis stednavnene med endelsen -by og -torp, mens IV omfatter øvrige typer, sådanne som -toft, -hus og topografiske navne på høje, floder, dale m. fl. Stednavnetypernes relative forekomst i terrænet træder klart frem indtegnet på geologiske kort, og af uvurderlig betydning er de systematiske navnelister, en for hver navnetype.

Dr. Fellows Jensen indleder naturligt nok sin behandling af de enkelte stednavnetyper med den store hovedgruppe på -by. Mens i Norge og Sverige endelsen -by normalt betegner en enkeltgård, tillægges den i Danmark mest større landsbyer (undtagen i visse syddanske egne som Birthe Hjorth Pedersen og Lis Weise har påvist det). Uanset endelsens oprindelige betydning anser forfatteren det for givet, at den i England som i Danmark betegner en landsby. I alt har hun fra Domesday Book-matriklen for det beskrevne område inddraget 333 navne på -by; af dem indeholder 133, eller 40 %, personnavne som første led, idet de 110 af dem, eller 83 %, er nordiske, og det er interessant, at over halvdelen af dem viser sig at være gengangere fra stednavne i Danmark. Når 40 % af gruppen indeholder personnavn som førsteled, er dette fire gange så mange som i Danmark. Denne forskel mener forfatteren at kunne forklare med henvisning til de særlige forhold i Danelagen, hvor enkeltmands virke kunde være afgørende for byen, der navngaves (jfr. Kristian Hald og P. Sawyer, s. 28). Efter den teoretiske gennemgang af gruppen følger en liste med de enkelte navne alfabetisk ordnede. Denne liste er en guldgrube. Hvert navn er anført med sin ældste grundform fra Domesday Book eller endnu ældre som også yngre former efter 1087. Mange tolkninger ligger faste, men mange andre kan være vanskelige, når forskellige tolkningsmuligheder kan opstilles. Som et eksempel på det sidste kan nævnes Harrowby i Lincolnshire, Kesteven: er førsteledet her nordisk Hergeirr eller oldeng. Heregeard?

I kapitel III behandles bebyggelsesnavnene på -þorp. Denne gamle endelse synes i betydningen en gård at være nået tidligt til Danmark fra frankisk område, og heroppe synes de fleste af typen at være fra selve vikingetiden, nogle ældre, andre yngre. Der er da intet i vejen for, at denne navnetype kan være overført fra Danmark til England, hvad også hidtil har været anset for sandsynligt. Imidlertid findes den i visse dele af England også uden for Danelagen, og tvivl kan opstå om dens danske eller engelske herkomst, også da det er klart, at endelsen þorp fandtes i de angelsaxiske hjemlande på fastlandet før udvandringen derfra til England. Ordets grundbetydning i England synes at være en lille flække, landsby. På s. 88 ff. argumenterer forfatteren mod Niels Lunds fremsatte tanke,

at navnene på -þorp intet har med den danske bosættelse at gøre, og hun kan gøre det med vægt ved at påvise, at typen faktisk er meget almindeligere end -þorps i resten af England. Den afgørende opgave bliver da at undersøge, hvor mange af navnene der fandtes i området før angrebene østfra, og hvor mange af dem der er sammensat med et nordisk førsteled, idet sådanne viser nordisk indflydelse og måske kolonisation. I sin indtrængende analyse viser hun, at af de 145 navne med -þorp har 67, eller 47 %, et personnavn som forled, og af dem er 54 % af nordisk oprindelse. I øvrigt genfindes flertallet af disse personnavne, 78 %, i danske stednavne (s. 93). Fra s. 101 er listen over alle de registrerede navne med -þorp opstillet til brug for fremtidens forskning.

Langt den største del af de danske stednavne i det behandlede område udgøres af navnene med endelserne -by og -þorp. Til dem kommer i kap. IV en ikke så talstærk, men dog ikke uvigtig gruppe af rent nordiske navne, der angiver bosættelse eller topografiske forhold. De omfatter før bosættelsens vedkommende elementer som -toft, -hus og -verk. Et stednavn som Howsham er sikkert et omdannet husum i dativ pluralis-formen. De 21 navne på -toft angiver muligvis et lag yngre end de med -by og -þorp (s. 137). De topografiske navne kan rumme endelserne bekk, brunnr, vaðr, ey og holmr, andre naturbetegnelser som dalr, nes, lundr, skogr, eller rydninger: þveit, vangr. Mange af disse sammensætninger synes at høre til et yngre lag af bosættelsen og kan være blevet til, mens befolkningen endnu talte dansk eller den efter overgangen til engelsk sprog havde beriget den stedlige dialekt med mangfoldige nordiske ord i vokabularet.

Den samme stærke indflydelse, vikingerne øvede på det bestående engelske navnelag møder vi også i kap. V, hvor stednavnene med den ægte engelske endelse -tun behandles. Her møder vi talrige hybride former: tilsætning af et dansk forled til den engelske endelse. Således indeholder 70 navne med -tun skandinaviske personnavne som eksempelvis Grimston, der har navnet Grimr som forled. Det er et eksempel på de såkaldte Grimstonhybrider (s. 180 ff.).

I det danske resumé, der afslutter bogen, sammenfatter dr. Fellow Jensen det historiske resultat af sine dybtgående studier, og det kan være rigtigt og afrundende herfra at citere:

»Det viser sig, at det meste af England må være blevet bebygget og opdyrket længe før de første vikinger slog sig ned i landet, og at de fleste sognegrænser og wapentakegrænser var etablerede før vikingernes ankomst. . . . Det ses, at vikingerne slog sig ned i gamle bebyggelser uden at ændre disses navne, medens de fleste landsbyer med hybride eller skandinaviserede navne sandsynligvis også er gamle engelske bebyggelser. Man har tidligere regnet med, at navne på bý markerer dansk kolonisation i snævre forstand, d.v.s. nye bebyggelser anlagt på den bedste ubenyttede jord enten i egne, der var forholdsvis øde før vikingernes komme eller på små stykker ubenyttet jord mellem engelske landsbyer. Nu ser det ud til, at billedet er mere nuanceret. Mange – måske de fleste – af de *byer*, hvis første led er engelsk, er sandsynligvis gamle engelske landsbyer. *Byer* med rent nordiske navne, der ligger i områder med mindre god jord, kan godt være blevet anlagt af vikingerne efter rydning eller inddæmning, men der argumenteres for, at flertallet af *byerne* var a) nye bebyggelser anlagt på jord, der engang havde været anlagt af englændere, men som lå øde hen, eller b) små bebyggelsesenheder, der tidligere havde tilhørt et stort gods, og som vikingerne gav selvstændig status. Flertallet af *torperne* stammer sandsynligvis fra en lidt senere periode, da udnyttelsen af mindre god jord blev intensiveret. Det kan dog ikke afvises, at nogle af *torperne* kan være blevet grundlagt af englændere før vikingetiden.

Det store antal nordiske navne i det østlige Midtengland tages som udtryk for, at der må være sket en betydelig indvandring fra Skandinavien, og for at de nordiske indvan-

drere må have ernæret sig med at dyrke den jord, de overtog. Et fåtalligt militært aristokrati vilde ikke have kunnet udvirke så stor en forandring i samfundsstrukturen som den, der afspejles i de nordiske stednavne i Danelagen.

Med beundring har anm. arbejdet sig gennem dr. Fellows Jensens store bog, i hvilken der er lagt en jätteindsats af topografisk slid, stedse, det mærker læseren, ledet af dyb filologisk indsigt og af historisk overblik. Det er forskningens grundbetingelse at arbejde hårdt for at opnå gyldige resultater, men også at bygge videre på forgængernes indsats, for, som Bernhard af Chartres udtalte det, »vi er kun dværge på kæmpers skuldre«. Med dette ansporende citat må det være tilladt at udtrykke et ønske om, at denne udmærkede bogs forfatter må have mod og lyst til at fortsætte sit arbejde, nu fremover med de nordiske stednavne i Norfolk og Suffolk som emne. Hermed vil et storværk være afsluttet og filologien og historien have et vægtigt redskab i hænde, hvormed kan arbejdes og løftes videre på fremtids opgaver.

Erling Albrechtsen

Historic Towns. Maps and Plans of Towns and Cities in the British Isles, with Historical Commentaries, from Earliest Times to circa 1800, general editor *M. D. Lobel*, topographical mapping editor *W. H. Johns*, I (Baltimore, Maryland, The Johns Hopkins Press 1969, distribueres også af The Scholar Press, London, 264 pp., pris £ 20.00) og Press 1969, distribueres også af The Scholar Press, London, 264 s., pris £ 20.00) og 176 s., pris £ 25.00).

Lige siden oprettelsen i 1956 af en international arbejdsgruppe for byhistorie (den senere Commission internationale pour l'histoire des villes) har Mrs. Lobel, der var et af de stiftende medlemmer, arbejdet på et atlas over historiske byer på de britiske øer, det vil sige både United Kingdom og Eire. Værket skal omfatte over 100 byer, af hvilke 6 ligger i Skotland, 15 i Wales, 2 i Ulster og 6 i Eire.

Bind 1 indeholder otte byer (Banbury, Caernarvon, Glasgow, Gloucester, Hereford, Nottingham, Reading, Salisbury) og bind 2 fire (Bristol, Cambridge, Coventry, Norwich). Det må erkendes, at allerede med offentliggørelsen af disse 12 byer har historikeren fået et uvurderligt hjælpemiddel, ikke blot i kraft af kortene, men også på grund af de meget fyldige indledninger, der ofte er resultatet af originale undersøgelser. De 12 byer, af hvilke Caernarvon ligger i Wales og de øvrige i England (bortset fra Glasgow), repræsenterer forskellige bytyper, fx. Gloucester, der er opstået som et romerkastel, fjernhandelsbyen Bristol og den af gejstlige institutioner, senere af universitetet, prægede Cambridge. To af byerne, Salisbury og Caernarvon, er tilsyneladende nygrundlæggelser fra det 13. årh.; men de var næppe byer anlagt i fuldstændigt tomme egne. I Salisburys tilfælde er der formentlig tale om en flytning af byen, medens der i Caernarvon fandtes en bylignende bebyggelse allerede før Edward I, som lod den rydde og derefter udlagde den regelmæssige plan for den nye befæstede by; Caernarvon er således et britisk eksempel på de kontinentaleuropæiske »bastides«.

For hver by gives der en række planer, der normalt omfatter et kort over byens placering i regionen (1:250.000), over byområdet geologi, over middelalderlige gadenavne, over administrative og kirkelige inddelinger, bl. a. sognegrænser, (alle i 1:5.000), samt flerfarvede grundkort (både i 1:2.500 og 1:5.000 for samme by). Grundkortene er ikke således som det er tilfældet i Deutscher Städteatlas (se min anmeldelse i Historisk Tidsskrift 78, 1978, s. 348-349) rentegninger med visse tilføjelser af det ældste pålidelige matrikelkort; dette kunne lade sig gøre i Tyskland, hvor matrikelkortene normalt er fra ca. 1830 således, at de i reglen viser byens udseende før industrialiseringen. De britiske